

УДК 82-94

Оксана ЯВОРСЬКА,

*старший викладач кафедри мовної та міжкультурної комунікації
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка (Україна, Дрогобич) yavoroks@mail.ru*

БАГАТОКУЛЬТУРНЕ МІСТО: ПАЛІМПСЕСТ ЧИ ПОЛЕ БОЮ ПАМ'ЯТІ

З'ясовано, що співвідношення між поняттями «пам'ять» і «місто» можна передати за допомогою принаймні двох метафор: палімпсест та поле бою. Виявлено, що метафора палімпсесту розглядається як недостатня з погляду сучасної інтерпретації. Встановлено, що в сучасному дослідженні міста більш виправданою буде концепція пам'яті про місто як поле бою, в якому відбувається зіткнення різних дискурсів пам'яті: політичного і культурного, консолідуючого і антагоністського. Простежено процес конструювання уявлень про місто не як про багатокультурну цілість в єдиному просторі, а радше як поле бою різних конкуруючих груп.

Ключові слова: багатокультурне місто, пам'ять, палімпсест пам'яті, поле бою пам'яті.

Лит. 13.

Oksana YAVORSKA,

*Senior lecturer, Department of Linguistics and Intercultural
Communication, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University
(Ukraine, Drohobych) yavoroks@mail.ru*

MULTICULTURAL CITY: PALIMPSEST OR MEMORY BATTLEFIELD

Multiculturalism of the town is caused by its nature, that's why its memory has no single, common features. It determines the polycemy of urban environment presented in memories.

The interrelation between the notions town and memory has been revealed. It can be described by means of at least two metaphors: palimpsestus and the battleground. But it has been elucidated that the palimpsestus metaphor, used for the temporal description, historical superposition of different town area in the current context is considered as an insufficient in modern terms interpretation. Speaking of superposition of individual cultural town layers in the same time period, palimpsestus does not consider it as a conflict that happens at the intersection of cultures. It has been proved that concept of the town memory as a battleground in which the clash of different memory discourses: political and cultural, consolidate and antagonist will be more defensible in the current town research. Thus the town

is not static area and becomes a dynamic participant of interaction of different memory processes, and therefore the clash of different conflict strategies.

Researching the memory of interwar Drohobych, the process of town constructing representations has been shown. It is not multicultural integrity of a single area, but rather as a battleground of different rival groups.

Key words: *multicultural town, memory, palimpsestus memory, battleground memory.*

Ref. 13.

Оксана ЯВОРСКАЯ,

старший преподаватель кафедры языковой и межкультурной коммуникации Дрогобычского государственного педагогического университета имени Ивана Франко (Украина, Дрогобыч) yavoroks@mail.ru

ПОЛИКУЛЬТУРНЫЙ ГОРОД: ПАЛИМПСЕСТ ИЛИ ПОЛЕ БОЯ ПАМЯТИ

Выяснено, что соотношение между понятиями «память» и «город» можно передать с помощью по крайней мере двух метафор: палимпсест и поле боя. Выявлено, что метафора палимпсеста рассматривается как недостаточная с точки зрения современной интерпретации. Установлено, что в современном исследовании города более оправданной будет концепция памяти о городе как поле боя, в котором происходит столкновение разных дискурсов памяти: политического и культурного, консолидирующего и антагонистского. Прослежен процесс конструирования представлений о городе не как о многокультурной целостности в едином пространстве, а скорее как поле боя разных конкурирующих групп.

Ключевые слова: *многокультурный город, память, палимпсест памяти, поле боя памяти.*

Лит. 13.

Постановка проблеми. Багатокультурність міста спричинена самою його природою, позаяк воно завжди маніфестувалося як арена різного виду поділів: національного, класового, культурного, конфесійного тощо. Однак сам термін «багатокультурність» вперше з'явився наприкінці 60-х років ХХ ст. і початково застосовувався до двокультурності і двомовності Канади [12, 145]. Сьогодні ж багатокультурність не зводиться лише до факту співіснування у певному місті двох чи більше спільнот з автономними культурами. Це означає, що у культурно диференційованому суспільстві на ґрунті довготривалих культурних контактів витворилося якісно нове суспільство багатьох

культур, об'єднане спільною метою. Таке розуміння політики багатокультурності можемо застосувати до суспільства, в якому, незважаючи на культурну й суспільну диференціацію, визнається і шанується Іншість в щоденному спілкуванні. У випадку ж галицького міста, яке на сьогодні має швидше гомогенний характер з точки зору національності, його багатокультурність проявляється здебільшого на рівні пам'яті, ніж феноменології сьогодення.

Аналіз досліджень. Протягом останнього десятиліття значно зросло наукове зацікавлення феноменом індивідуальної та колективної пам'яті та її впливом на формування ідентичностей в багатокультурному місті. Відомий французький пам'ятезнавець П'єр Нора серед причин такого підвищеного інтересу назвав процеси деколонізації пам'яті меншин і "демократизації" історії. У своїх дослідженнях П. Нора акцентує на внутрішній деколонізації, коли домінантним репрезентаціям минулого протиставляються пам'яті не домінантних груп (наприклад, національних, соціальних, релігійних, Місто як *lieu de mémoire* 75 сексуальних чи регіональних спільнот) [7]. Польська дослідниця пам'яті Барбара Шацька у своїх дослідженнях пам'яті також звертає увагу на те, що єдиної, спільної пам'яті про минуле у місті не існує, оскільки вона буде щоразу іншою в залежності від конкретної групи [1]. Оскільки згадані дослідження мають соціологічний характер і дають лише загальне уявлення причини конфлікту пам'яті про місто, ми зробили спробу спроектувати їх на літературу, зокрема на мемуаристику, та, спираючись на дослідження Поля Рікера, ствердили, кожна нарація про місто залежить від віку, соціальної приналежності, стану свідомості суб'єкта пам'яті з одного боку та з предметом спогадів суб'єкта з іншого [9]. Відтак пам'ять про місто ніколи не буде спільною, однорідною, сталою, а її вивчення потребуватиме щоразу нових підходів.

Метою статті є визначення понять *палімпсест пам'яті* та *поле бою пам'яті* в проекції на багатокультурне місто.

Виклад основного матеріалу. До початку Другої світової війни галицьке місто було населене народами, різними за національністю, віросповіданням та культурою, хоч тогочасні їх стосунки сьогодні важко назвати політикою багатокультурності в сучасному значенні цього слова. Відносини поміж різними етнічними та релігійними спільнотами міста міжвоєнного періоду швидше відповідали моделі «плюралізму», ніж політиці багатокультурності. Після закінчення війни внаслідок різних політичних процесів це місто стало практично без винятку монокультурним. Однак специфічна історія нашого регіону спричинилася до того, що в ньому й досі зберігається спадщина і

пам'ять багатьох культур. З огляду на це більш правильним, на нашу думку, буде застосування поняття колективної пам'яті, ніж політики багатокультурності.

У міжвоєнну добу загострилося значення ідентичності, активізувалися національні рухи, внаслідок чого виникли множинні ідентичності. З втратою держави контролю над індивідуальною та колективною пам'яттю почали виникати нові, альтернативні, щоразу індивідуальні версії пам'яті. Однак, незважаючи на таку гетерогенну природу, у пам'яті місто існує як певна цілість, а згадані відмінності й контрасти виступають її головною рисою. На нашу думку, саме пам'ять дозволяє створити візію існування міста як єдиної спільноти, водночас мінімізуючи і загострюючи відмінності, що існують у ньому.

Люїс Мамфорд вважає місто надважливим медієм довготривалої пам'яті: «Будучи засобом концентрації фізичної та культурної влади, місто прискорило темп людського спілкування, урухомивши його продукти і форми, здатні зберігатися і відтворюватися з допомогою своїх пам'ятників, документів і звичайних упорядкованих асоціацій. Місто розширило можливості всіх видів людської діяльності, поширюючи їх в минуле і майбутнє завдяки можливостям збереження інформації (будинки, архіви, пам'ятки, меморіальні дошки, книги). Поєднання психологічних засобів і людських ресурсів, необхідних для передачі і примноження спадщини, зробило місто здатним до передавання високорозвиненої культури від покоління до покоління – це є одним із найбільших дарів міста» [13, 512]. Останнім часом погляди на багатокультурну спадщину галицького міста кардинально змінилися. Те, що колись вважалося небажаним тягарем чужого минулого, сьогодні розглядається як цінне культурне надбання. Обидві категорії, багатокультурність і пам'ять, у нашому дослідженні застосовуються до поняття «місто», фундаментальною характеристикою якого виступає гетерогенність, суспільна і культурна диференціація. Історія міста свідчить про численні приклади різких конфліктів, спричинених саме відмінністю та неоднорідністю. Якщо погодитись з думкою польської дослідниці Барбари Шацької про те, що колективна пам'ять – це уявлення про минуле власної групи, яка відбирається і передається за певними правилами [1], то існування спільної пам'яті про певне місто практично неможливе. Тим більше, що в постмодерному місті колективна пам'ять дедалі більше поступається короткотривалій індивідуальній пам'яті, яка необхідна для освоєння міста.

Співвідношення між поняттями «пам'ять» і «місто» можна передати за допомогою принаймні двох метафор: *палімпсест* та *поле бою*.

Обидві вони більшою чи меншою мірою стверджують, що в місті закорінена культурна і колективна пам'ять, представлена як матеріальними артефактами (архітектура, література, мешканці міста), так і не матеріальними (ритуали, звичаї, обряди).

Метафора *палімпсесту* в історії дослідження міста має давню традицію і передбачає історичну седиментацію та текстуалізацію міста чи міського пейзажу. Отже, досліджує місто шляхом семіотично-герменевтичного пізнання простору, окремих його історичних та культурних пластів.

Натомість метафора *поле боротьби* відносно недавно побутує в соціологічному дискурсі й розглядає пам'ять про місто як багатоплановий комплекс значень, що взаємодіють між собою, відтак як місце зіткнення різних явищ: політики – пам'яті, стратегії – пам'яті, мистецьких, в тому числі й літературних репрезентацій, зрештою колективної й індивідуальної, офіційної та опозиційної пам'яті тощо. Внаслідок такого трактування місто перестає бути статичним простором і перетворюється на динамічного учасника взаємодії різних процесів пам'яті, а отже зіткнення різних конфліктних стратегій. На жаль, суспільна пам'ять з викарбуваними слідами різних подій, часто болісних і важких, негативно впливає на створення сучасної ідентичності. Тому проблема забування чи навмисного викорінювання з пам'яті є однаково важлива як сама пам'ять.

Дослідження минулого, історичні та культурні пошуки ідентичності сьогодні стали модою, яка проявляється у вивченні генеалогічного дерева, пошуках історії місць, зацікавленням старими картами, топографією, міськими легендами, зануренням у давній побут мешканців міста. Зокрема такі дослідження дедалі частіше з'являються у Дрогобичі та про Дрогобич. По-новому спогадувана минувшина міста водночас виступає (ре)конструкцією ідентичності міста та його мешканців. У літературі проблематика багатокультурності міжвоєнного Дрогобича, як зрештою й інших галицьких міст, набуває специфічного значення. Сьогодні можна виділити художні твори [2], [3], [8], мемуари [5], публіцистичні та наукові праці [6], які свідчать про різну інтерпретацію символіки міста та у яких Дрогобич постає то як польське, то як єврейське, то як українське місто, хоча, як і вся Галичина міжвоєнного періоду, Дрогобич не був містом з різко вираженою етнічною та релігійною приналежністю. З огляду на це ідеалізація окремими авторами польського минулого міста часом призводить до жвавих дискусій та навіть конфліктів.

Послідовники Хальбвакса звернули увагу на те, що суспільна пам'ять виступає полем боротьби конкуруючих індивідуальних пам'я-

тей, відтак дослідники міста роблять спроби аналізу міського простору як арени боротьби за владу, в якій символічна інтерпретація міста і минулого виступає головною зброєю. На думку польського соціолога Павла Кубицького, символічна культура – це знаряддя контролю над містом: влада над образами та місцями пам'яті дозволяє визначити, кому належить місто [11]. Тому більшість досліджень на тему конфліктів пам'яті про місто розглядають саме відмінності в інтерпретації символів, оскільки багатозначність або палімпсестовість пам'яті переважно стосується не фізичної, а символічної сфери.

Помітно, що сама зміна міського простору не так істотно впливає на пам'ять як безпосереднє висловлювання щодо цієї зміни, оскільки минуле важко відділити від оцінок і роздумів погляду сучасності. Мемуарна література, присвячена містові, якраз і описує не стільки саме місто, скільки способи мислення про нього та його бачення автором спогадів.

Спогади – це така форма мемуарної літератури, яка дає авторові можливість охопити більший відрізок часу, «відфільтрувавши» його від буденних подій. Для спогадів характерна ретроспективність. На відміну від історичних праць чи художніх біографій спогади відтворюють лише ті фрагменти дійсності, учасником чи свідком яких був автор. Вони значною мірою суб'єктивні, позбавлені повноти фактів, цілісного бачення й аналізу минулого. Однак усі ці недоліки спогадів завжди компенсуються живим і безпосереднім вираженням особистості автора, що є важливим документом часу. Основою спогаду завжди є безпосереднє враження, при цьому в мемуарах завжди на першому місці є мемуарист чи його погляд на описуване [4].

Спогади про минуле завжди віддалені у часі. Внаслідок відомих історичних та політичних подій автори мемуарів про міжвоєнний Дрогобич опинилися в умовах тоталітарного радянського суспільства, що поділило їх життя на «до» і «після», «тут» і «там». У житті кожного з авторів відбулися певні переломні події, які стали відправною точкою як у різні пласти їх особистого минулого, так і минулого міста. Це спричинило своєрідний, щоразу індивідуальний кут зору на минуле та його інтерпретацію, а відтак різні топоси міста і форми суб'єктивної нарації в мемуаристиці.

Індивідуальна і колективна пам'ять про місто в мемуаристиці тісно переплетені, оскільки автори мали на меті розповісти свою власну історію та історію свого міста. Тому з одного боку маємо справу з подіями приватного життя (*я знав, я був*), біографічні сюжети (приватні історії сімейного життя), а з іншого – співвіднесення з колективною

пам'яттю (усі там жили, кожен знав), які свідчать про масштабність деяких спогадів, що з часом стають загальноприйнятими. Оповідючи власну історію на тлі історії міста, автори часто оминають конкретну назву вулиці чи адресу, апелюючи до колективної пам'яті. На думку оповідача, важливіше передати атмосферу минулих днів, ніж хронологічно деталізувати час і місце події. Однак, незважаючи на це, автори особливо детально відтворювали місця, пов'язані зі своїм життям у місті, та події, свідками яких були у минулому. Почуття обов'язку якнай-детальніше відтворити минуле у багатьох випадках поєднується з бажанням підсилити правдивість власних переживань. Створена таким чином детльна топографія вказує на місця особливо значущі для того чи того автора та допомагає виявити менш важливі місця для нього. Важливо, що деякі з описаних подій і місць збігаються з історичними опрацюваннями, натомість інші виступають неіснуючими міфами чи довільною деформацією минулих подій. В усіх творах присутня велика кількість особистих спогадів, часто не пов'язаних з темою міста, тому виникає питання, чи пам'ять про простір і значимі події для міста взагалі може мати характер індивідуальних нарацій, чи вона стосується всієї спільноти.

Пам'ять про міжвоєнний Дрогобич особлива: неоднорідна, контроверсійна, неорганізована, якщо говорити про індивідуальну пам'ять та сімейні розповіді. Часта зміна політичної ситуації в місті та зміна устрою у державі призвела до виникнення «підпільної» пам'яті, яка зберігалася в сімейних розповідях і в перевірених колах людей. Ця «опозиційна» щодо влади та ідеології пам'ять про місто не була репрезентована в офіційному дискурсі та не використовувалась у міському просторі чи візуальних репрезентаціях міста. Співвставлення колективної пам'яті мешканців та офіційної версії про минулі події у місті виявляє наявність трьох паралельних просторів і трьох паралельних структур пам'яті.

Однак в історії кожного міста є події, які «сумують» досвід індивідів і створюють спільну пам'ять про місто. Надзвичайно цікавими є процеси реконструкції пам'яті про місто шляхом розміщення у просторі символічних мість, пов'язаних з політичними подіями. Масштабні громадські протести й суспільні травматичні практики зазвичай не відбуваються в якійсь одній точці міста, однак їх присутність у суспільній пам'яті завжди представлена символічно конкретним місцем, яке й стало знаком, символом пережитих подій. Криваві вибори у Дрогобичі стали унікальним прикладом описуваних процесів творення пам'яті про місто. Події революційного характеру, а саме такі відбува-

лися у Дрогобчі 1819 р., вплинули на місто і його мешканців особливим чином. Спільно пережиті події виступають важливим елементом побудови ідентичності міста і його мешканців. Їх драматичний перебіг змінив спосіб бачення міста і представлення у просторі не лише безпосередніх учасників (українських патріотів, польської поліції і т.д.), але також членів їх сімей, пересічних дрогобичан, наступних поколінь. Історія символічної інтерпретації місць, присутніх у пам'яті свідків і наступних поколінь твориться шляхом індивідуальних свідчень та аналізу суспільної пам'яті про місто в контексті місць, пов'язаних з цими подіями.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Багатокультурність міста спричинена самою його природою. Місто і пам'ять про нього не має єдиного, спільного для всіх обличчя. Це й зумовлює багатозначність міського середовища, представленого в мемуаристиці. Саме завдяки своїй різноманітності місто дає більший шанс на незалежність спогадів, оскільки навіть всевладна сила якоїсь певної (домінуючої) спільноти не здатна повністю впливати на конкретні індивідуальні пам'яті. Відтак метафора *палімпсесту*, яку зазвичай використовують для темпорального опису, історичного нашарування різного простору міста у сучасному контексті розглядається як недостатня з точки зору сучасної інтерпретації. Говорячи про нашарування окремих культурних пластів міста в одному часовому періоді, *палімпсест* не розглядає її в конфліктності, що виникає на стику цих культур. *Палімпсест* описує онтологію, а не стосунки між культурами, як метафора, є сталою моделлю і говорить про місто як про вмістилище пам'яті. На нашу думку, в сучасному дослідженні міста більш виправданою буде концепція пам'яті про місто як *поле бою*, в якому відбувається зіткнення різних дискурсів пам'яті: політичного і культурного, консолідуючого і антагоністського. Досліджуючи пам'ять про міжвоєнний Дрогобич, можемо простежити процес конструювання уявлень про місто не як про багатокультурну цілість в єдиному просторі, а радше як *поле бою* різних конкуруючих груп.

Конфлікт пам'яті про місто засвідчується спогадами його мешканців про минуле. Послугуючись метафорою місто як *поле бою* пам'яті та спираючись на теорії суспільної пам'яті (Хальбвакс 1969, Коннертон 1989, Куля 2002, Шацька 2006) і теорію місць пам'яті (П'єр Нора 2001), ми простежимо процеси (ре)конструкції пам'яті про місто через розміщення у міському просторі символічних місць, пов'язаних з життям того чи того автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Шацька Б. Минуле – пам'ять – міт Шацька Барбара – Чернівці: Книги – XXI, 2011. – 248 с.
2. Шульц Б. Цинамонові крамниці та всі інші оповідання в перекладі Юрія Андруховича / Шульц Бруно. – К.: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. – 384 с.
3. Гринберг Г. Дрогобич, Дрогобич...: пер. із пол./Генрик Гринберг. – Львів – Івано-Франківськ: Журнал Ї – Лілея НВ, 2012. – 391с.
4. Гнатюк М. Специфіка мемуарів (до проблеми документального та особистісного у спогадах про Івана Франка) // Франкознавчі студії: Зб. наук. праць / М-во освіти і науки України.; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. – Дрогобич: Вимір, 2002. – Вип. 2. – С. 171–184.
5. Дрогобичина – земля Івана Франка. – Дрогобич: Видавнича фірма «Відродження», 1997. – 776 с.
6. Нариси з історії Дрогобича (від найдавніших часів до початку ХХІ ст.) / ДДПУ ім. І.Франка, істор. факультет / Наук.ред. Л. Тимошенко. – Дрогобич, Коло, 2009. – 320 с.
7. Нора П. Всемирное торжество памяти // Неприкосновенный Запас. – 2005. – № 2 – 3. – Т. 40–41 // Режим доступу: www.nz-online.ru/index.phtml?cid=10010434
8. Хцюк А.. Атлантида: Розповідь про Велике Князівство Балаку; Місяцева земля: Друга розповідь про Велике Князівство Балаку: пер. із пол. / Анджей Хцюк. – К.: Критика, 2011. – 544с.
9. Яворська О. Суб'єкт пам'яті та його нарративні стратегії в мемуаристиці / О.Яворська // Проблеми гуманітарних наук. Серія: Філологія. – Дрогобич: Видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2015. – Вип.36. – С.213–221.
10. Gillis J. (red.), Commemorations: The Politics of National Identity, Princeton 1994. – 264s.
11. Kubicki P. Miasto w sieci znaczeń. Kraków i jego tożsamości, Kraków 2010. – 312s.
12. Моżejко Е. Wielka szansa czy iluzja: wielokulturowość w dobie ponowoczesności, //Kalaga (red.), Dylematy wielokulturowości, Kraków 2004. – 487s.
13. Mumford, Lewis. The City in History. N.J.: – Harbinger, 1961. – P.503 – 582.

REFERENCES

1. Shatska B. Mynule – pamiat – mit. Chernivci: Knyhy – XXI, 2011. – 248s.
2. Shults B. Tsynamonovi kramnztsi ta vsi inshi opovidannia v perekladі Juria Andruhovycha. – K.: A-BA-BA-GA-LA-MA-GA, 2012. – 384s.
3. Grynberg G. Drohobych, Drohobych...:per. iz pol./ Genryk Grynberg – Lviv – Ivano-frankivsk: Zhurnal Ї – Lileia NV, 2012. -391s.
4. Hnatiuk M. Spetsyfika memuariv (do problem dokumentalnogo taocobystynoho u spohadah pro Ivana Franka) //Frankoynavchi studii: Zb. nauk. prac / M-voosvity I nauky Ukrainy.Drohob. derzh. ped. un-t. ім. І. Franka. – Drohobych: Vymir, 2002. – Vyp. 2. – S. 171–184.

5. Drohobychchyna – zemlia Ivana Franka. – Drohobych: Vydavnycha firma «Vidrodzhennia», 1997. – 776s.
6. Narysy z istorii Drohobycha (vid naidavnishykh chasiv do pochatku XXI st.) /DDPU im I.Franka, istor.fakultet/Nauk.red. L.Tymoshenko. – Drohobych, Kolo, 2009. – 320s.
7. Nora P. Vsiemirnoje torzhestvo pamiati// Nieprikosnovienni Zapas – 2005. – № 2 - 3. – T. 40-41 // www.nz-online.ru/index.phtml?cid=10010434
- 8.Hciuk Andzhei. Atlantyda:rozpovid pro Velyke Kniazivstvo Balaku; Misiatseva zemlia: Druha rozpovid pro Velyke Kniazivstvo Balaku: per.iz pol./ Andzhei Hciuk. – K.: Krytyka, 2011. – 544s.
9. Yavorska O. Subiekt pamiati ta yoho naratyvni stratehii v memuarystytsi./ O.Yavorska//Problemz humanitarnykh nauk. Seria: Filologia. –Drohobych: Vydavnychy viddil DDPU imeni Ivana Franka, 2015. – Vyp.36. – S.213–221.
10. Gillis J. (red.), Commemorations: The Politics of National Identity, Princeton 1994. – 264s.
11. Kubicki P. Miasto w sieci znaczeń. Kraków i jego tożsamości, Kraków 2010. – 312s.
12. Możejko E. Wielka szansa czy iluzja: wielokulturowość w dobie ponowoczesności, //Kalaga (red.), Dylematy wielokulturowości, Kraków 2004. – 487s.
13. Mumford, Lewis. The City in History. N.J.: – Harbinger, 1961. – P.503 – 582.